

یونسکو

و رسیدگی به نقض حقوق بشر در ایران

دکتر حسین مهرپور

مقدمه

معاهدات و توصیه‌ها (RECOMMENDATIONS)

هم‌زمان با روزهای پایانی شصتمین اجلاس کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل در ژنو که خیال مقامات جمهوری اسلامی ایران از طرح قطعنامه نقض حقوق بشر علیه ایران راحت شده بود، یک نهاد بین‌المللی نه چندان شناخته شده‌ای، درمقر یونسکو در پاریس، طی جلسه‌ای غیرعلنی، به بررسی چند پرونده مطروحه علیه ایران با ادعای نقض حقوق بشر در زمینه‌های مرتبط با یونسکو می‌پرداخت و نماینده دولت ایران می‌بایست در این جلسه حضور یافته و پاسخگوی ادعاهای مطروحه و سوالات باشد. این نهاد بین‌المللی، کمیته‌ای موسوم به: کمیته

معهدهات و توصیه‌ها (COMMITTEE ON CONVENTIONS AND) می‌باشد که یکی از کمیته‌های مهم یونسکو است و در روزهای ۲۷ تا ۲۹ فروردین ماه ۱۳۸۳ (۱۵ تا ۱۷ آوریل ۲۰۰۴) جلساتی برای بررسی شکایات موردی واصله به یونسکو با ادعای نقض حقوق بشر در آموزش، علم و فرهنگ، نشرافکار، آزادی عقیده و بیان و به‌طور کلی در زمینه‌های داخل در حیطه صلاحیت یونسکو که علیه چند دولت عضو یونسکو و از جمله جمهوری اسلامی ایران مطرح شده بود تشکیل داد. سه شکایت علیه ایران مطرح بود و جلسه رسیدگی به پرونده ایران ساعت ۵ بعدازظهر

روز پنجشنبه ۸۳/۷/۲۷ برگزار گردید، دو شکایت خواهد شد.

مطرح شده در این جلسه قبلاً هم در جلسه ۲۰

شهریور ماه ۱۳۸۲ مورد بررسی قرار گرفته بود و

در واقع، این جلسه ی دوم رسیدگی بود و

شکایت سوم در این جلسه اضافه شد.

یک شکایت مربوط به تبعیض در آموزش

(محرومیت از شرکت در کنکور دانشگاهها)

شکایت دیگر، مربوط به تعقیب و محاکمه و

محکومیت دو نفر که کار تحقیقی و نظرسنجی

کرده و نتیجه نظرسنجی خود را منتشر کرده اند

و شکایت سوم نیز به نحوی با آزادی عقیده و

بیان و نقض آن در مورد فردی مرتبط می شد.

با توجه به اهمیت جایگاه یونسکو و نقش

مهمی که در بخشی از مسائل مربوط به حقوق

بشر دارد و وظیفه مهمی که کمیته معاهدات و

توصیه ها به عنوان یکی از ابزارهای اعمال

حقوق بشر، ایفا می کند و وضعیت حقوق بشر

ایران هم در زمینه موضوعات آموزشی، علمی،

فرهنگی و حقوق اساسی مربوط به آزادی بیان

و عقیده با طرح شکایات موردی، در این سازمان

مهم بین المللی مطرح شده و علی القاعده ادامه

خواهد داشت و بعید نیست موارد دیگر هم،

طرح گردد، در نوشته حاضر، شرح کوتاهی

پیرامون یونسکو و محدوده صلاحیت آن در

زمینه حقوق بشر و کمیته فوق الذکر جهت آگاهی

عموم و بهره برداری علاقمندان این موضوعات

و در راستای ارتقای مسئله حقوق بشر، ارائه

۱- نگاهی اجمالی به یونسکو و اهداف و

وظایف آن به ویژه در زمینه حقوق بشر

طبق اساسنامه ای که در تاریخ ۱۶ نوامبر ۱۹۴۵ در

لندن، از سوی تعدادی از دولتها تنظیم و

تصویب شد، سازمانی به نام «سازمان آموزشی،

علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد»

(UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC

AND CULTURAL ORGANIZATION)

به منظور پیش برد اهداف صلح بین المللی و

رفاه عمومی برای بشریت از طریق روابط

آموزشی، علمی و فرهنگی ملل جهان، ایجاد

شد که نام اختصاری آن به: یونسکو (UNESCO)

معروف شد. و طی قراردادی که در تاریخ ۲

ژولای ۱۹۵۴ بین دولت فرانسه و یونسکو تنظیم

شد مقر دائمی آن در فرانسه در شهر پاریس

تعیین گردید.^(۱)

در بند ۱ ماده ۱ اساسنامه یونسکو در مورد

بیان اهداف و وظایف این سازمان آمده است:

«سازمان بر آن است تا با نزدیکتر کردن همکاری

بین ملل از طریق آموزش، علم و فرهنگ، در

حفظ صلح و امنیت، مشارکت داشته باشد و به

این ترتیب، احترام به عدالت، حکومت قانون،

حقوق بشر و آزادیهای اساسی، پیش بینی شده

در منشور ملل متحد را بدون در نظر گرفتن نژاد،

جنسیت، زبان یا مذهب، برای همگان تضمین

کند».

در بند ۲ ماده فوق الذکر، ضمن برشمردن فعالیتهای سازمان برای نیل به اهداف فوق، از جمله وظیفه سازمان را: «پی ریزی همکاری بین ملتها برای رسیدن تدریجی به هدف آرمانی امکان استفاده برابر از آموزش همگانی، بدون در نظر گرفتن نژاد و جنسیت یا هر نوع تمایزات و شرط اقتصادی یا اجتماعی و معرفی روشهای آموزشی مناسب برای آماده ساختن کودکان سراسر گیتی جهت پذیرش مسئولیتهای انسان آزاد» می داند.

طبق ماده ۲، دول عضو سازمان ملل متحد، می توانند به عضویت سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد نیز در آیند، دولتهای غیر عضو سازمان ملل نیز می توانند با توصیه شورای اجرایی و رأی اکثریت دو سوم اعضاء حاضر در کنفرانس عمومی، عضو این سازمان شوند.

مطابق جدیدترین لیست منتشره از سوی یونسکو تا اول ژانویه ۲۰۰۴، ۱۹۰ دولت عضو سازمان ملل، عضو یونسکو هستند و ۶ دولت غیر عضو سازمان ملل نیز به عضویت این سازمان در آمده اند. دولت ایران در سال ۱۳۲۷ (۶ سپتامبر ۱۹۴۸) اساسنامه یونسکو را تصویب کرد و به عضویت این سازمان علمی، فرهنگی در آمد.^(۳) یونسکو دارای سه رکن اصلی است که عبارتند از:

O کنفرانس عمومی، (GENERAL CONFERENCE)
O شورای اجرایی (EXECUTIVE BOARD)

O دبیرخانه (SECRETARIAT) (ماده ۳ اساسنامه)
مطابق ماده ۴ اساسنامه، کنفرانس عمومی که مهم ترین رکن یونسکو است مرکب از نمایندگان دول عضو سازمان است که به طور عادی هر دو سال یک بار تشکیل می شود و خط مشی و جهت کلی حرکت سازمان را تعیین و در مورد برنامه های پیشنهادی شورای اجرایی تصمیم گیری می کند.

تصمیم گیری در کنفرانس عمومی با اکثریت ساده صورت می گیرد جز در برخی موارد که طبق اساسنامه یا آیین نامه داخلی کنفرانس رأی اکثریت دو سوم لازم است. و به هر حال کنفرانس عمومی، اعضای شورای اجرایی را انتخاب و در هر اجلاسی با پیشنهاد شورای اجرایی مدیرکل یونسکو را انتخاب می کند و آیین نامه داخلی خود را نیز به تصویب می رساند (ماده ۴) استفاده از بند ۴ شق ب ماده ۴ اساسنامه یونسکو، این است که کنفرانس عمومی، توصیه نامه ها و کنوانسیونهای بین المللی را تصویب می کند توصیه نامه ها با اکثریت ساده و کنوانسیونها با اکثریت دو سوم آراء به تصویب می رسد و توسط نمایندگان دولتهای عضو ظرف یک سال پس از خاتمه اجلاس کنفرانس عمومی باید به دولتهایشان ارائه شود. طبق بند ۶ شق ب ماده ۴، کنفرانس عمومی، گزارشهای دولتها را در مورد توصیه ها و کنوانسیونها دریافت و بررسی می نماید.

۵ شورای اجرایی

در ابتدا، اعضاء شورای اجرایی ۱۸ نفر بودند ولی با تصمیمات اتخاذ شده در دوره‌های مختلف از ۱۹۵۲ تا ۱۹۹۵، تعداد آنها افزایش یافت و در حال حاضر با توجه به قطعنامه کنفرانس عمومی سال ۱۹۹۵ (۲/۲۰/۲۸/۷۷) شورای اجرایی مرکب از ۵۸ عضو است. در برهه‌ای از زمان انتخاب اعضاء شورای اجرایی بر اساس صلاحیت شخصی آنها بود، در اصلاحاتی که از سال ۱۹۵۴ به بعد در اساسنامه به عمل آمد مقرر شد افراد انتخاب شده سمت نمایندگی دولشان را داشته باشند و به هر صورت در حال حاضر، این، دولتها هستند که عضو شورای اجرایی می‌باشند، یعنی در میان ۱۹۶ دولت عضو سازمان یونسکو ۵۸ دولت عضو شورای اجرایی هستند که با توجه به تقسیمات جغرافیایی و برخی ملاحظات دیگر انتخاب می‌شوند، دوره عضویت آنها چهار سال است و انتخاب مجدد آنها امکان‌پذیر است، هر دولت عضو باید یک نماینده دائم لایق و وارد به مسائل مربوط به یونسکو انتخاب و معرفی نماید، اگر دولتی بعد از انقضای دوره چهار سال مجدداً به عضویت در شورای اجرایی انتخاب شد، باید تلاش کند نماینده جدیدی انتخاب نماید، نماینده دولت می‌تواند جانشینانی داشته باشد^(۳) شورای اجرایی یک رئیس و ۶ نایب رئیس دارد که از بین اعضاء شورا و توسط آنها انتخاب می‌شوند.

طبق بندب ماده ۵ اساسنامه، شورای اجرایی طی دوره دو ساله، حداقل چهار اجلاس عادی دارد و دستورکار اجلاسهای کنفرانس عمومی را تهیه و به بررسی برنامه کارسازمان و پیش‌بینی بودجه دریافتی از مدیرکل می‌پردازد و با پیشنهادهای مناسب به کنفرانس عمومی تسلیم می‌نماید.

شورای اجرایی تحت مدیریت کنفرانس عمومی فعالیت می‌کند و در مقابل آن باید نسبت به برنامه مصوب کنفرانس پاسخگو باشد. شورای اجرایی آیین‌نامه داخلی خود را در چارچوب تصمیم‌گیریهای کنفرانس عمومی تصویب می‌کند و از اختیاراتی که کنفرانس عمومی به او تفویض کرده است به نام آن کنفرانس استفاده می‌نماید.^(۴)

۵ دبیرخانه

بر اساس ماده ۶ اساسنامه، دبیرخانه یونسکو از مدیرکل و تعداد مورد نیاز، کارمند تشکیل می‌شود. مدیرکل یونسکو با پیشنهاد شورای اجرایی به وسیله کنفرانس عمومی، برای یک دوره چهار ساله تعیین می‌شود و تنها برای یک دوره دیگر می‌تواند مجدداً انتخاب گردد. (بند ۲ ماده ۴ اساسنامه یونسکو، صفحه ۱۶ کتاب سبز: BASICTEXT ۲۰۰۴ EDITION). مدیرکل، بالاترین مقام اداری سازمان یونسکو است و خود یا جانشینان وی می‌توانند بدون داشتن حق رأی در تمام جلسات کنفرانس عمومی، شورای

اجرائی و کمیته‌های سازمان شرکت نمایند. مدیرکل در مورد اقداماتی که کنفرانس عمومی و شورای اجرایی باید انجام دهند پیشنهادهایی ارائه می‌دهد و در ضمن باید یک برنامه کاری برای سازمان همراه با پیشنهادهای بودجه‌ای مناسب به شورا ارائه دهد. مدیرکل، گزارشهای دوره‌ای در مورد فعالیتهای سازمان را تهیه و به دول عضو و شورای اجرایی تسلیم می‌کند.

۱-۲- کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر آموزش (CONVENTION AGAINST DISCRIMINATION IN EDUCATION)

کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر آموزش در یازدهمین اجلاس کنفرانس عمومی یونسکو در تاریخ ۱۴ دسامبر ۱۹۶۰ تصویب شد و در ۲۲ ماه مه ۱۹۶۲، لازم‌الاجرا گردید.

دولت ایران نیز کنوانسیون مزبور را در سال ۱۳۴۶ به تصویب مجلس شورا و سنارسانید و در ۱۵ اسفند ۱۳۴۶ برای اجرا ابلاغ کرد.^(۶) کنوانسیون مشتمل بر یک مقدمه و ۱۹ ماده است. در مقدمه کنوانسیون آمده است:

«با عنایت به اعلامیه جهانی حقوق بشر که اصل عدم تبعیض را تأیید می‌کند و حق مسلم یکایک افراد بشر را به برخورداری از آموزش و پرورش اعلام می‌دارد، نظر به اینکه تبعیض در امر تعلیمات، تجاوز به حقوقی است که در اعلامیه مذکور ذکر شده است.

نظر به اینکه، سازمان تربیتی و علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) طبق اساسنامه خود وظیفه دارد همکاری بین ملل مختلف به وجود آورد تا حقوق بشر در تمام کشورها نسبت به همه افراد، رعایت شود و همه افراد از آموزش و

اجرائی و کمیته‌های سازمان شرکت نمایند. مدیرکل در مورد اقداماتی که کنفرانس عمومی و شورای اجرایی باید انجام دهند پیشنهادهایی ارائه می‌دهد و در ضمن باید یک برنامه کاری برای سازمان همراه با پیشنهادهای بودجه‌ای مناسب به شورا ارائه دهد. مدیرکل، گزارشهای دوره‌ای در مورد فعالیتهای سازمان را تهیه و به دول عضو و شورای اجرایی تسلیم می‌کند.

۵- وظیفه گزارش دهی دولتهای عضو

طبق ماده ۷ اساسنامه اصلاحی هفدهمین جلسه کنفرانس عمومی در سال ۱۹۷۲، هر یک از دولتهای عضو، موظف است در تاریخ و به شکلی که کنفرانس عمومی تعیین می‌کند، گزارشهایی درباره قوانین، مقررات، و آمار مربوط به مؤسسات و فعالیتهای خود در حیطه آموزش، علوم و فرهنگ و نیز در مورد چگونگی پیگیری توصیه‌ها و کنوانسیونهای مذکور در بند ۴ ماده ۴ به سازمان ارائه دهد.

۲- اسناد و ابزار اجرای حقوق بشر در یونسکو

با این نگاه اجمالی به یونسکو و ارکان و وظایف آن^(۵)، بیش از این از طرح اصل موضوع که بیان حیطه کاری یونسکو در زمینه حقوق بشر و مکانیزمهای اجرایی آن می‌شود دور نمی‌شویم و به بیان یکی از مهم‌ترین اسناد بین‌المللی

پرورش به نحو مساوی برخوردار شوند. اجرای آن می‌باشد.

ماده ۳ کنوانسیون مقرر می‌دارد: به منظور رفع و جلوگیری از هر گونه تبعیض به آن معنی که در این قرارداد منظور است دول طرف قرارداد تعهد کنند:

الف: کلیه مقررات قانونی و اداری و همچنین کلیه اعمال و رویه‌های اداری را که تبعیض در امر تعلیمات را شامل باشد لغو کنند.

ب- اقدامات لازمه را (و در صورت لزوم از طریق وضع قانون) به عمل آورند تا هیچ گونه تبعیضی در امر پذیرش شاگردان در مدارس و مؤسسات تعلیماتی، اعمال نشود.

همچنین به موجب بند الف ماده ۴، در جهت تعهد به اتخاذ و اجرای سیاست ملی با هدف ایجاد فرصت و امکان مساوی در امر آموزش، دولت‌های عضو مکلف شده‌اند: تعلیمات ابتدایی را اجباری و مجانی کنند، تعلیمات متوسطه را به صورت مختلف آن تعمیم داده و در دسترسی همگان قرار دهند، تعلیمات عالی را با برخوردار از مساوات کامل و با توجه به استعداد افراد در دسترس همه قرار دهند.

ماده ۵، ضمن بیان تعهدات مختلفی برای دولت‌ها در زمینه چگونگی آموزش و وضع اقلیتها و مدارس غیردولتی، از جمله در بند الف مقرر می‌دارد: «آموزش باید شکوفایی کامل شخصیت انسانی و تحکیم احترام به حقوق بشر و آزادیهای اساسی را هدف خود قرار دهد

با توجه به اینکه یونسکو با رعایت تنوع نظام تعلیماتی در کشورهای مختلف نه تنها وظیفه دارد هرگونه تبعیضی را در امور آموزشی محکوم نماید بلکه باید بکوشد، هر فردی در مورد فرصت و امکاناتی که به او داده می‌شود و رفتاری که با او به عمل می‌آید از تساوی برخوردار باشد... کنوانسیون حاضر را تصویب می‌کند».

به موجب ماده ۱ کنوانسیون: در این قرارداد لفظ «تبعیض» شامل هرگونه وجه تمایز، محرومیت، محدودیت و یا ترجیحی و اولویتی است که بر مبنای نژاد، رنگ، جنس، زبان، مذهب، عقیده سیاسی یا هرگونه عقیده دیگر، ملیت یا ریشه اجتماعی، وضعیت اقتصادی و یا تولد باشد و موضوع یا نتیجه آن، از بین بردن تساوی رفتار نسبت به افراد در برخوردار از تعلیمات یا تحریف آن، به خصوص موارد مذکور در زیر باشند:

الف- محروم کردن یک شخص یا یک گروه از دسترسی به انواع یا درجات مختلف تعلیمات.

ب- محدود کردن تعلیم و تربیت یک شخص یا یک گروه به حد پایین تری.

در بند ۲ ماده فوق‌الذکر آمده است: در این قرارداد واژه «تعلیمات» به معنی انواع و درجات مختلف تعلیمات است و شامل دسترسی به تعلیمات و حدود و کیفیت آن و همچنین شرایط

و تفاهم و اغماض و دوستی بین کلیه ملتها و تمام گروههای نژادی یا مذهبی و همچنین بسط فعالیتهای ملل متحد برای برقراری صلح را تسهیل نماید».

و در بند ۲ شق ب همان ماده مقرر شده که هیچ فرد و هیچ گروهی را نباید مجبور کرد تعلیمات دینی مغایر با معتقدات خود بیاموزد.

طبق ماده ۶ دول طرف این قرارداد در اجرای آن تعهد می کنند نهایت دقت را به توصیه های آتی کنفرانس عمومی یونسکو در مورد توصیف اقداماتی که برای مبارزه علیه جنبه های مختلف تبعیض در تعلیمات لازم است و دادن فرصت و امکان مساوی به افراد و اتخاذ رفتار مساوی با آنان را تأمین کند، مبذول دارند.

و به موجب ماده ۷، دولتهای عضو باید در گزارشهای متناوبی که به کنفرانس عمومی یونسکو می دهند کلیه مقررات قانونی و اقداماتی که برای اجرای این قرارداد کرده اند و از جمله اقداماتی که برای تعریف و بسط سیاست ملی مذکور در ماده ۴ به عمل آورده اند و نتایج حاصله از آن و موانعی که در اجرای این سیاست به آن برخورد کرده اند ذکر کنند و سرانجام، مطلب قابل توجه، اینکه، **طبق ماده ۹** هیچ گونه حق شرط (RESERVATION) در مورد این کنوانسیون قابل پذیرش نیست. همان گونه که اشاره شد دولت ایران در اسفند ماه ۱۳۴۶ با تصویب مجلسین شورا و سنا بدون قید و شرط

چنان که مقتضای ماده ۹ کنوانسیون است به آن ملحق شده و ملتزم به اجرای مفاد آن می باشد مگر اینکه طبق ماده ۱۶ آن رافسخ نموده و از آن خارج شود که چنین امری صورت نگرفته است.

۲-۲- ساز و کار پیگیری اجرای مصوبات یونسکو

چنان که دیدیم هم در کنوانسیون رفع تبعیض در تعلیمات (ماده ۷) و هم در خود اساسنامه یونسکو (بند ۶ شق ب ماده ۴) موضوع دادن گزارش دولتهای عضو در خصوص پی گیری پیشنهادها و کنوانسیونهای مربوطه یونسکو مطرح شده بود که می بایست تمهیدات لازم برای عملی شدن این ترتیب اندیشیده شود.

چنان که گفتیم یکی از ارکان مهم یونسکو، شورای اجرایی است که قسمت عمده کارهای اجرایی به وسیله این شورا انجام می گیرد و از جمله وظایف آن طبق ماده ۱۸ آیین نامه اجرایی کنفرانس عمومی، بررسی گزارشهای مربوط به کنوانسیونها و توصیه های مصوب کنوانسیون است که از سوی دولتهای عضو ارائه می گردد. (۷) به علاوه کنفرانس عمومی یونسکو در قطعنامه شماره (۱۲،۱) C/RESOLUTION (۱۹) تحت عنوان: کمک یونسکو به صلح و وظایف آن در ارتقاء حقوق بشر و محو استعمار و نژادپرستی در بند ۱۰ مشخصاً شورای اجرایی را به انجام

امور زیر فرامی خواند:

الف- با توجه خاص، بررسی وضعیت عمومی حقوق بشر در سراسر دنیا در زمینه‌های مربوط به یونسکو،

ب- مطالعه مقررات و دستورالعملهایی که در بررسی پرونده‌ها و موضوعات مطروحه در یونسکو در ارتباط با اجرای حقوق بشر در زمینه‌های مربوط به صلاحیت یونسکو، باید مورد پیگیری قرار گیرد.

ج- با هدف اجرای بندهای الف و ب، همکاری و هماهنگی نزدیک خود را با ارگانهای ذی ربط سازمان ملل متحد در جهت بالا بردن کیفیت کار خود ادامه دهد.

شورای اجرایی دارای ۵ نهاد فرعی دائمی است که عبارتند از: (۸)

- ۱- کمیسیون برنامه و روابط خارجی؛
- ۲- کمیسیون مالی و اداری؛
- ۳- کمیته ویژه؛
- ۴- کمیته معاهدات و توصیه‌ها؛
- ۵- کمیته سازمانهای غیردولتی بین‌المللی.

به مناسبت بحثی که در این نوشته دنبال می‌شود توضیحاتی پیرامون کمیته معاهدات و توصیه‌ها و وظایف آن، به عنوان یکی از ابزار و سازوکارهای حمایت از حقوق بشر داده می‌شود.

۳-۱- وظایف کمیته معاهدات و توصیه‌ها

علی‌الاصول طبق تصمیمات شورای اجرایی دو وظیفه مهم به عهده کمیته معاهدات و توصیه‌ها گذاشته شده است که عبارتند از:

الف- بررسی کلیه مسائل مربوط به اجرای اسناد و ابزار مصوب یونسکو

در این رابطه ابتدا در سال ۱۹۶۸ کنفرانس عمومی

۳- کمیته معاهدات و توصیه‌ها

سابقه تشکیل این کمیته به سال ۱۹۶۵ و

در پانزدهمین اجلاس خود تصمیم گرفت بررسی اجرای کنوانسیونها و توصیه‌ها را به یک ارگان فرعی شورای اجرایی واگذار کند، در آغاز، کمیته‌ای بدین منظور تشکیل شد و فقط به گزارشهایی که به آن ارجاع می‌شد رسیدگی می‌کرد. مثلاً رسیدگی به گزارش ادواری دولتهای عضو در زمینه اجرای کنوانسیونها و توصیه‌های مربوط به رفع تبعیض در آموزش، بعداً بررسی گزارش کمیته مشترک کارشناسان سازمان بین‌المللی کار و یونسکو در زمینه اجرای توصیه‌های مربوط به وضعیت معلمان نیز به آن واگذار شد و نیز بررسی گزارش مربوط به توصیه‌ی اتخاذ وسایلی برای منع و جلوگیری از بیسوادی و برخی موضوعات دیگر به این کمیته داده شد.

در ابتدا فقط گزارشهای دوره‌ای دولتهای عضو، جهت بررسی به کمیته داده می‌شد ولی گزارشهای ابتدایی یا مقدماتی دولتهای عضو در مورد کنوانسیونها و توصیه‌ها باید به نخستین جلسه عادی کنفرانس عمومی که پس از تصویب کنوانسیون یا توصیه از سوی دولت عضو تشکیل می‌شد، تقدیم گردد و به وسیله کمیته حقوقی کنفرانس عمومی مورد بررسی قرار گیرد. ولی به موجب قطعنامه‌ای که در سی و دومین جلسه کنفرانس عمومی در سال ۲۰۰۳ اتخاذ شد، از این به بعد بررسی گزارشهای ویژه و مقدماتی نیز به عهده شورای اجرایی و به

خصوص کمیته معاهدات و کنوانسیون است. به هر حال گزارشهایی که وسیله کمیته بررسی و مورد پذیرش قرار می‌گیرد همراه با تحلیل کمیته و تفسیر شورای اجرایی به کنفرانس عمومی داده شود.^(۹) متأسفانه با بررسی که تاکنون به عمل آمد و بررسی که از کمیسیون ملی یونسکو صورت گرفته، نشانی از گزارش مقدماتی و دوره‌ای ایران در مورد کنوانسیونها و توصیه‌های یونسکو و به ویژه در مورد کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر آموزش دیده نشد که نحوه رسیدگی و احیاناً تحلیل و جمع‌بندی کمیته و شورای اجرایی در این زمینه معلوم گردد.

ب- بررسی شکایات موردی مربوط به اجرای حقوق بشر در حیطه صلاحیت یونسکو

در ارتباط با این وظیفه مهم کمیته معاهدات و توصیه‌های شورای اجرایی یونسکو و چگونگی انجام وظیفه آن در این زمینه در حال حاضر چنان که اشاره شد مقررات تصمیم جلسه ۱۰۴ شورای اجرایی مورخ ۱۹۷۸ به شماره ۳:۳ EX/DECISION ۱۰۴، اجرامی گردد.

۲-۳- مقررات تصمیم شماره ۱۰۴ در مورد طرح شکایت در کمیته

تصمیم شماره ۱۰۴^(۱۰) پس از بیان مقدمه‌ای ۱۳ ماده‌ای که ناظر به بیان حکمت و فلسفه اتخاذ این تصمیم و توجیه آن بر اساس سوابق و

اساسنامه یونسکو می باشد از جمله اشاره به اینکه صلاحیت و نقش یونسکو در زمینه حقوق بشر از بند ۱ ماده ۱ اساسنامه ناشی می شود که یکی از اهداف یونسکو را ارتقاء حقوق بشر و آزادیهای اساسی برای همه بدون تبعیض بر اساس نژاد، جنس، زبان، و مذهب می داند و با اشاره به اعلامیه جهانی حقوق بشر و دو میثاق بین المللی حقوق بشر (منظور میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است) و سایر اسناد بین المللی حقوق بشر و یادآوری قطعنامه اجلاس ۱۹ کنفرانس عمومی یونسکو که به تفصیل به نقش یونسکو و مشارکت آن در صلح و ارتقاء حقوق بشر اشاره شده و قبلاً از آن صحبت شد، و با توجه دادن به این امر که موضوعات حقوق بشری که در حوزه صلاحیت یونسکو قرار دارد، باید با روحیه همکاری، مسالمت جویانه و تفاهم دوجانبه مورد رسیدگی قرار گیرد و یونسکو نقش یک دادگاه بین المللی را بازی نمی کند و با توجه به شرح وظیفه ای که کمیته معاهدات و توصیه ها در مورد بررسیهای مربوط به آموزش داشته است، سرانجام شورای اجرایی تصمیم می گیرد کمیته معاهدات و توصیه ها اجرای وظایف خود را نسبت به معاهدات و توصیه ها ادامه دهد و شکایات واصله به یونسکو در ارتباط با موارد (CASES) مشخص و مسائل نقض حقوق بشر در محدوده صلاحیت یونسکو را

نیز بررسی نماید. بدین ترتیب، کمیته معاهدات و توصیه ها از سال ۱۹۷۸ با این تصمیم به روشنی، به عنوان مرجع رسیدگی به شکایات نقض حقوق بشر در مسائلی که داخل در حوزه صلاحیت یونسکو است معرفی می شود و کار خود را در این زمینه دنبال می کند.

۳-۳- شرایط طرح شکایت در کمیته

برای اینکه شکایتی در کمیته مورد پذیرش قرار گیرد باید شرایط زیر را دارا باشد:

۱- شکایت، مجهول و بی نام نباشد.
۲- شکایت باید از جانب شخص یا گروهی مطرح شود که یا خود، قربانی نقض یکی از حقوق شناخته شده بشری موضوع کاری یونسکو باشد یا آگاهی قابل اعتمادی از نقض این حقوق در مورد کسی داشته باشد.

۳- شکایت باید مربوط به نقض حقوق بشر در یکی از زمینه های آموزشی، علمی، فرهنگی و اطلاعاتی که در صلاحیت یونسکو است باشد و به هیچ وجه نباید ملاحظات دیگر انگیزه طرح شکایت شده باشد.

۴- شکایت باید با اصول سازمان یونسکو، منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر میثاقهای

بین‌المللی حقوق بشر و دیگر ابزارهای بین‌المللی حقوق بشر، انطباق داشته باشد.

۵- طرح شکایت نباید به گونه‌ای باشد که شاکی بخواهد از این حق سوء استفاده کند یا کار غیرقانونی انجام دهد.

۶- شکایت صرفاً نباید مبتنی بر اطلاعات منتشره در رسانه‌های عمومی باشد.

۷- شکایت باید در یک زمان معقولی از زمانی که وقایع موجب طرح شکایت اتفاق افتاده مطرح گردد.

۸- در شکایت باید مشخص شود که آیا از طریق قانونی دیگر نظیر مراجع داخلی مربوطه اقدام شده است و اگر شده نتیجه حاصله چه بوده است.

۹- شکایاتی که قبلاً به وسیله مقامات بین‌المللی مربوطه رسیدگی و با معیارهای اعلامیه جهانی و میثاقهای بین‌المللی حل و فصل گردیده دیگر قابل طرح نیست.

۳-۴- موضوعات حقوق بشری داخل در صلاحیت کمیته

چنان که ملاحظه شد یکی از مسائل مهم برای قابلیت طرح شکایت در کمیته معاهدات و توصیه‌های یونسکو، ارتباط موضوع شکایت با مسائل حقوق بشری مربوط به حوزه کاری یونسکو، یعنی مسائل آموزشی، علمی، فرهنگی و اطلاع‌رسانی است و اگر غیر از این باشد،

قاعدتاً کمیته باید آنها را به لحاظ عدم صلاحیت غیرقابل قبول اعلام نماید.

با تفسیرها و رویه‌ای که در کمیته معاهدات و توصیه‌ها و شورای اجرایی به نظر می‌رسد وجود دارد، اصولاً حق برخورداری از آموزش و پرورش و عدم تبعیض در آن موضوع ماده ۲۶

اعلامیه جهانی حقوق بشر حق سهیم بودن در پیشرفت علمی و مشارکت در زندگی فرهنگی جامعه موضوع ماده ۲۷ اعلامیه و حق کسب و

نشر اطلاعات که شامل حق آزادی عقیده و بیان می‌شود به گونه‌ای که در ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر با این بیان آمده است: «هر کس حق آزادی عقیده و بیان دارد و حق مزبور

شامل آن است که از داشتن عقاید خود بیم و اضطرابی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار و در اخذ و انتشار آن، به تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظاتی مرزی آزاد باشد». از جمله حقوق بشری است که یونسکو هم در جهت ارتقاء و حمایت از آنها تلاش کند و حمایت از

آنها در حوزه صلاحیت یونسکو قرار دارد و در نتیجه اگر فرد یا گروهی مدعی شود در یکی از زمینه‌های مذکور حق او مورد تجاوز قرار گرفته، می‌تواند با شرایطی که گفته شد، به کمیته معاهدات و توصیه‌ها شکایت کند مثلاً اگر شکایت کند به لحاظ وابستگی به نژاد یا قومیت یا جنس یا عقیده مذهبی خاصی، او را از ورود به مدارس یا دانشگاه محروم نموده، و یا از

دستیابی به اطلاعات و یا انتشار نتیجه تحقیقات و پژوهش‌هایش منع کرده و یا بدین جهت متعرض او شده‌اند می‌تواند به کمیته مزبور شکایت نماید و چون این مسائل در زمره موضوعات حقوق بشری است که در حیطه کاری یونسکو قرار دارد، کمیته صلاحیت رسیدگی به آنها را دارد.

در محافل حقوق بشری یونسکو گفته می‌شود این حقوق چهارگانه متضمن حقوق چهارگانه دیگر نیز هستند که عبارتند از: حق آزادی فکر، وجدان و مذهب، موضوع ماده ۱۸ اعلامیه حقوق بشر، حق جستجو، دریافت و نشر اطلاعات و افکار از طریق رسانه‌ها (ماده ۱۹)، حق برخورداری از منافع مادی و معنوی ناشی از محصولات علمی، ادبی یا هنری (ماده ۲۷) و حق آزادی اجتماعات و انجمنها با هدف فعالیتهای مربوط به آموزش، علم، فرهنگ و اطلاع‌رسانی.

بنابراین هرگونه شکایتی که موضوع آن نقض یکی از موارد حقوق بشری فوق‌الذکر باشد به لحاظ اینکه امور مزبور، و رشد و ارتقاء و گسترش و حمایت از آنها در حوزه یونسکو قرار دارد، در صلاحیت رسیدگی کمیته معاهدات و توصیه‌ها می‌باشد.

۳-۵- آیین رسیدگی به شکایت در کمیته (PROCEDEURS)

رسیدگی به شکایت موردی نقض حقوق بشر

در کمیته مورد بحث ترتیب خاصی دارد که در بند ب ماده ۱۴ آیین رسیدگی به آن اشاره شده، و اجمالاً موارد عمده آن به قرار زیر است:

۱- پس از وصول شکوائیه به سازمان یونسکو، دبیرکل، وصول شکایت را اعلام و طی نامه‌ای شرایط ماهوی پذیرش شکایت را به شاکی اعلام می‌نماید و از او می‌خواهد صریحاً اعلام دارد که آیا اعتراضی به تسلیم شکایت او به کمیته معاهدات و توصیه‌ها و اعلام نام و شکایت او به دولت مربوطه دارد یا خیر؟ وقتی پاسخ مثبت شاکی رسید، شکایت را به دولت مربوطه منتقل می‌کند و از او می‌خواهد اگر پاسخی دارد بدهد و به اطلاع دولت می‌رساند شکایت و پاسخ دولت در صورت وصول، جهت رسیدگی به کمیته ارسال خواهد شد.

۲- مدیرکل شکایت را با پاسخ واصله از دولت مربوطه و احیاناً اطلاعات اضافی مربوط به کمیته ارسال می‌دارد و توجه کمیته را به رسیدگی بدون تأخیر جلب می‌نماید.

۳- کمیته، در جلسات خصوصی موضوع را بررسی می‌کند و در مورد قابل پذیرش بودن یا نبودن شکایت تصمیم می‌گیرد.

۴- نمایندگان دولت مربوطه می‌توانند در جلسات رسیدگی حضور یافته و توضیحات لازم را بدهند و به سؤالات اعضاء کمیته پاسخ دهند و در زمینه قابل قبول بودن شکایت و صحت و سقم آن نظر خود را اعلام دارند.

۵- کمیته ممکن است موضوع شکایت را برای دریافت اطلاعات بیشتر در دستور کار نگهدارد. در جلسات علنی شورای اجرایی و کنفرانس عمومی مطرح شود.

۳-۶- اقدامات ارشادی دفتر مدیرکل برای طرح صحیح شکایت

طبق رویه‌ی ایجاد شده پس از تصویب تصمیم جلسه شماره ۱۰۴ شورای اجرایی، وقتی شکایتی در زمینه نقض حقوق بشر به یونسکو می‌رسد، یک نامه متحدالشکلی از سوی مدیر

استانداردهای بین‌المللی و امور حقوقی یونسکو به نویسنده شکایت ارسال می‌شود. در این نامه، ضمن اعلام وصول شکایت، به شاکی اعلام می‌گردد که رسیدگی به شکایت نقض حقوق بشر در یونسکو طبق آیین‌نامه تصمیم ۱۰۴ شورای اجرایی صورت می‌گیرد که تصویر آن برای شاکی فرستاده می‌شود، تا با اطلاع از مضمون آن شکایت خود را دنبال کند.

درعین حال در همین نامه تأکید می‌شود که یونسکو یک دادگاه بین‌المللی نیست و حقوقی را که نسبت به نقض آنها می‌توان به یونسکو شکایت کرد در این نامه فهرست وار ذکر می‌شود که قبلاً در شرح آیین‌نامه شماره ۱۰۴ نقل کردیم.

و به طور خلاصه عبارت است از: حق آموزش، حق سهیم بودن در پیشرفت علمی، حق مشارکت در زندگی فرهنگی و حق برخورداری از اطلاعات شامل آزادی عقیده و

۶- تصمیم کمیته بر قابل قبول بودن شکایت به شاکی و دولت مربوطه اعلام می‌شود.

۷- شکایاتی که مورد قبول واقع شده و نیاز به بررسی بیشتر دارد، از سوی کمیته پیگیری می‌شود تا به راه حل دوستانه‌ای در جهت ارتقاء حقوق بشر مربوط به حیطه کاری یونسکو برسد.

طبق ماده ۱۵ آیین رسیدگی، کمیته باید گزارش محرمانه‌ای (CONFIDENTIAL REPORT) در مورد نحوه کار و تصمیم اتخاذ شده خود را به جلسه شورای اجرایی بدهد. گزارش حاوی اطلاعاتی است که کمیته اعلام آن را به شورای اجرایی مفید می‌داند و همچنین می‌تواند مشتمل بر توصیه‌های عمومی یا موردی کمیته باشد.

گزارش کمیته، طبق ماده ۱۶ آیین‌نامه در جلسه خصوصی شورای اجرایی مورد بررسی قرار می‌گیرد و سرانجام طبق ماده ۱۸ مسائل مربوط به نقض گسترده، سیستماتیک و آشکار حقوق بشر و آزادیهای اساسی از جمله به عنوان مثال اعمالی که در نتیجه سیاستهای حملات تجاوزکارانه، مداخله در امور داخلی یک کشور، اشغال خارجی یک سرزمین و اجرای سیاست استعماری، نسل‌کشی، آپارتاید، نژادپرستی، یا سرکوب ملی و اجتماعی ارتکاب می‌یابد و در محدوده صلاحیت یونسکو است، ممکن است

بیان و حقوق مستتر در چهار حق ذکر شده، یعنی حق آزادی اندیشه و مذهب، حق جستجو، دریافت و نشر اطلاعات و عقاید، حق حمایت از تولیدات علمی، فرهنگی و حق آزادی مجامع و انجمنهای آموزشی، علمی فرهنگی و اطلاع‌رسانی.

در این نامه توجه شاکی به شرایط پذیرش شکایت طبق آیین‌نامه جلب شود و در عین حال، فرم چابی طرح شکایت برای او فرستاده می‌شود که شکایت خود را در آن فرم پر کرده، و امضاء نماید و به دبیرخانه یونسکو بفرستد.

در عین حال تأکید می‌شود که شاکی باید ادعاهای خود را با بیان صریح و روشن مطرح نموده و موارد حقوق بشری را که مدعی است نقض شده مشخص نماید، تاریخ ارتکاب نقض و مقامات مرتکب نقض را نیز اعلام نماید.

در پایان نامه از شاکی خواسته می‌شود، صریحاً اعلام دارد که نسبت به اعلام نام و شکایت او به دولت مربوطه و سپس طرح آن در کمیته معاهدات و توصیه‌های یونسکو اعتراضی ندارد و اگر در این زمینه پاسخ مثبتی نداد، اقدامی روی شکایت او در یونسکو صورت نخواهد گرفت.

۷-۳- ترکیب کمیته معاهدات و توصیه‌ها و شیوه رسیدگی آن
از سال ۱۹۶۵ تا سال ۱۹۷۸، کمیته به نامهای:

کمیته ویژه بررسی گزارشهای دولتهای عضو در زمینه اجرای معاهدات و توصیه‌ها علیه تبعیض در آموزش، کمیته ویژه ضد تبعیض در آموزش، کمیته مربوط به معاهدات و توصیه‌ها در آموزش، مشغول فعالیت بود تا اینکه در سال ۱۹۷۸ همان‌گونه که قبلاً ذکر شد، نام کمیته: معاهدات

و توصیه‌ها برای آن تثبیت شد. اعضای کمیته نیز در دوره‌های مختلف متفاوت بوده و از ۱۲ تا ۳۰ نفر تشکیل شده است در حال حاضر (۵-۲۰۰۴) تعداد اعضای کمیته ۳۰ نفر است در اجلاس آوریل ۲۰۰۴ (فروردین ماه ۱۳۸۳) اعضای کمیته را نمایندگان کشورهای زیر تشکیل می‌دادند: افغانستان، الجزایر، باهاماس، بحرین، بیلاروس، برزیل، کامرون، چین، جمهوری چک، اکوادور، مصر، فرانسه، آلمان، گواتمالا، مجارستان، هند، ایتالیا، اردن، کنیا، مراکش، پاکستان، رواتندا، سنگال، اسلواکی، اسلوانیا، سریلانکا، سورینام، سوآزیلند، سوئیس و آمریکا.

به هنگام تشکیل جلسه رسیدگی کمیته، ابتدا مدیر دفتر استانداردهای بین‌المللی و امور قضایی یونسکو به عنوان نمایندگی دبیرکل موضوع شکایت را در جلسه قرائت می‌کند و توضیحات لازمه را می‌دهد، آنگاه رئیس کمیته از نماینده دولت مربوطه می‌خواهد که هرگونه پاسخ و توضیحی در مورد شکایت مطروحه دارد بیان کند، پس از آن اعضای کمیته اگر سوالاتی داشته باشند مطرح می‌نمایند که نماینده دولت

پاسخ آنها را می دهد و یا اگر ابهامی داشته باشند، در مقام توضیح و رفع ابهام بر می آیند.

پس از پایان اجلاس کمیته، نسبت به هر یک از موضوعات مطروحه تبادل نظر به عمل می آید و سرانجام با اکثریت آرا راجع به قابل پذیرش بودن شکایت، اتخاذ تصمیم می شود، در صورت قابل قبول اعلام شدن شکایت، از یک سو، از دولت مربوطه خواسته می شود اطلاعات و توضیحات بیشتری در اختیار کمیته قرار دهد و نسبت به حل موضوع مورد شکایت اقدام نماید و در عین حال ممکن است گزارشی را برای طرح در اجلاس هیأت اجرایی به هیأت مزبور بدهد. اگر هم در جریان رسیدگی، موضوع حل شده باشد، کمیته در جمع بندی خود آن را از دستور کار خارج می سازد.

در مورد ماهیت و طبع رسیدگی به شکایت در کمیته، چنان که قبلاً هم اشاره شد، همواره تأکید شده است که هدف از رسیدگی، پیدا کردن راه حل دوستانه برای موضوعات مطروحه و بهبود وضع افرادی است که ادعای خود قربانی نقض حقوق بشر شده اند. کمیته نه ماهیت نهاد ناشی از معاهده (TREATY BODY) دارد نه یک دادگاه بین المللی است، بنابراین نه قطعنامه صادر می کند و نه دولت مربوطه را محکوم یا متهم می نماید و نه طبعاً مجازاتی تعیین نماید. در عین حال باید خاطر نشان ساخت که علیه هر دولت عضو یونسکو، می توان طرح

شکایت نمود و شکایت مطروحه نیز از آغاز تا انجام، جنبه شخصی دارد.

طبق آمار ارائه شده از سوی یونسکو از سال ۱۹۷۸ تا سال ۲۰۰۳ مجموعاً ۵۰۸ مورد شکایت در کمیته مورد بررسی قرار گرفته که ۳۱۵ فقره آن حل شده است، تعدادی از زندان آزاد شدند. برخی توانستند شغل خود را باز یابند، برخی امکان خروج از کشور و بعضی اجازه ورود به کشورشان را پیدا کردند، در بعضی موارد توفیق تغییر در مقررات تبعیض آمیز آموزش به دست آمده است...^(۱)

در اجلاس سپتامبر ۲۰۰۳ (شهریورماه، ۱۳۸۲) کمیته، شکایات مطروحه علیه ۲۲ کشور از جمله ایران مورد بررسی قرار گرفت، که کمیته طی چهار جلسه کاری، شکایات مزبور را بررسی و جمع بندی خود را به اجلاس ۱۶۷ شورای اجرایی منعقد در ۳۰ سپتامبر ۲۰۰۳ ارائه داد. در یک مورد با توجه به آزاد شدن شاکی از زندان و در واقع حل موضوع، شکایت را از دستور کار خارج نموده، در بسیاری از موارد (از جمله در مورد ایران) با تجدید جلسه رسیدگی، خواستار اطلاعات و توضیحات بیشتر از سوی دولت و احیاناً شاکی شده و در مواردی نیز تأسف عمیق خود را از نحوه رفتار دولت مشتکی عنه ابراز داشته و طبق بند ۱۶ تصمیم شماره ۱۰۴ شورای اجرایی درخواست بررسی شکایت و اقدامات لازم بیشتر نموده است.

۴- وضعیت جمهوری اسلامی ایران در کمیته معاهدات و توصیه‌ها

جمهوری اسلامی ایران به عنوان دولت ایران، در ردیف اولین دولتهایی است که اساسنامه یونسکو را تصویب نموده و به عضویت آن درآمده است (سال ۱۳۲۷) و علاوه بر آن کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر آموزش را نیز تصویب نموده است (اسفند ۱۳۴۶) بنابراین طبق مقررات آیین رسیدگی شماره ۱۰۴ شورای اجرایی، امکان طرح شکایت اتباع ایرانی علیه دولت در زمینه نقض حقوق بشر مربوط به حوزه کاری یونسکو وجود دارد.

در اجلاس سپتامبر ۲۰۰۳ (شهریور ۱۳۸۲) کمیته معاهدات و توصیه‌ها، دو شکایت علیه جمهوری اسلامی ایران مطرح بود که یکی در ارتباط با مقررات و رویه‌های تبعیض آمیز در زمینه آموزش عالی و ورود افراد به دانشگاه بود که با ادعای نقض ماده ۲۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیون مبارزه با تبعیض در آموزش و مقررات اساسنامه یونسکو، از سوی بعضی از افراد وابسته به یکی از فرقه‌ها که در ردیف اقلیت‌های دینی شناخته شده نیستند مطرح شده بود.

شکایت دوم در ارتباط با ادعای نقض ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر در خصوص حق دستیابی به اطلاعات و دریافت و انتشار اطلاعات در ارتباط با تعقیب و محکومیت دو نفر به لحاظ

انجام تحقیق و نظرسنجی و انتشار آن در دستور کار کمیته قرار داشت.

هر دو شکایت به وسیله افرادی خارج از کشور به یونسکو اعلام شده بود چون رسیدگی کمیته و جلسات آن غیرعلنی و محرمانه است، طبعاً نمی‌توان مشروح مذاکرات جلسه رسیدگی را منتشر کرد. همین قدر یادآوری می‌شود که پس از طرح موضوع و توضیحات نماینده ایران و سؤالات اعضاء کمیته سرانجام کمیته در جمع‌بندی خود که به شورای اجرایی ارائه داد، در هر دو مورد شکایت را قابل پذیرش اعلام کرد. از دولت ایران و درمورد یکی از شکایات از شاکی نیز خواست اطلاعات بیشتری در اختیار کمیته قرار دهند و تصمیم گرفت در اجلاس بعدی موضوع را مورد بررسی قرار دهد.

جلسه دوم ۱۵ آوریل ۲۰۰۴، (۲۷ فروردین ماه ۸۳) تشکیل شد، در این جلسه علاوه بر دو شکایت قبلی، شکایت دیگری که مربوط به آزادی بیان شد در ارتباط با یکی از محکومین به زندان که در هنگام آزادی و مرخصی از زندان طی مصاحبه‌ای اظهاراتی نموده و بدان مناسبت تحت تعقیب قرار گرفته بود نیز مطرح بود.

هنوز از جمع‌بندی و اظهار نظر کمیته اطلاعی در دست نیست ولی احتمالاً در مورد شکایت اول ضمن استقبال از اقدامی که سازمان سنچس در تغییر فرم کارت کنکور به عمل آورد، (که راجع به آن توضیح خواهیم داد) منتظر نتیجه

عملی این اقدام و احیاناً خواستار اقدامات بیشتری خواهد بود. دردومورد دیگر علی القاعده جلسه رسیدگی را تجدید و از مقامات مربوطه جمهوری اسلامی ایران تقاضای بذل توجه نسبت به آزادی زندانیان و رفع تعرض به آنها خواهند کرد.

۱-۴- ملاحظاتی پیرامون شکایت مطروحه و اقداماتی که شایسته است انجام شود
چنان که اشاره شد، به لحاظ غیرعلنی و محرمانه بودن جلسات رسیدگی کمیته معاهدات و توصیه‌ها نمی‌توان مذاکرات را منتشر کرد ولی برای آگاهی عموم و متصدیان و دست‌اندرکاران این نوع مسائل، چند نکته و نظر کلی را که طبعاً مرتبط با طرح وضعیت حقوق بشر ایران در کمیته نیز می‌شود، به عنوان ختم کلام و نوعی نتیجه‌گیری ذیلاً اعلام می‌دارد:

۱-۴-۱- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
ضمن اینکه، نوع حکومت را حکومت دینی و مبتنی بر باورهای اسلامی اعلام می‌کند (اصول ۱ و ۲) و کلیه مقررات حاکم و جاری در کشور را بر اساس موازین اسلامی می‌داند (اصل ۴) و دین رسمی را اسلام و سه دین یهود، زرتشتی و

مسیحی را به عنوان تنها اقلیتهای دینی به رسمیت می‌شناسد (اصول ۱۲ و ۱۳) و در اصول مختلف قید رعایت موازین اسلامی را متعرض می‌شود ولی بسیاری از حقوق مدنی و اجتماعی

را که امروزه به نام حقوق شهروندی از آنها یاد می‌گردد برای همه مردم، همه ایرانیان یا افراد ملت بدون هیچ‌گونه قید یا قیود مربوط به وضعیت افراد، به رسمیت می‌شناسد، از جمله این حقوق، حق برخورداری از آموزش و پرورش در همه سطوح می‌باشد که بند ۳ اصل سوم قانون اساسی از جمله تکالیف دولت را: «آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی، بیان می‌دارد». اصل ۳۰ نیز مقرر می‌دارد: «دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سر حد خود کفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد». علاوه بر این، همان‌طور که در صدر این مقال آورده شد، دولت ایران اساسنامه سازمان یونسکو را تصویب کرده که بند ۱ و ۲ ماده ۱ آن همکاری بین ملل از طریق آموزش، علم و فرهنگ و احترام به عدالت، قانون و حقوق بشر و آزادیهای اساسی و امکان استفاده برابر از آموزش همگانی بدون در نظر گرفتن نژاد، جنسیت، زبان یا مذهب و... را مورد تأکید قرار داده است.

به علاوه دولت ایران کنوانسیون مبارزه با تبعیض در آموزش را نیز تصویب کرده و نسبت به اجرای مفاد آن خود را متعهد نموده است که چنان که قبلاً اشاره شد، دولتهای عضو مکلفند

بدون تبعیض بر اساس جنس، زبان، نژاد یا مذهب یا هرگونه عقیده سیاسی و غیره تعلیمات متوسطه و نیز عالیه را با برخورداری از مساوات کامل و با توجه به استعداد افراد در دسترس همه قرار دهند (مواد ۱ و ۳، بند الف و ب)

با وجود چنین تعهد بین‌المللی و نیز حکم روشن قانون اساسی، مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۶۳ تدین به اسلام یا یکی از ادیان آسمانی را علاوه بر قبولی داوطلب، شرط ورود به دانشگاهها اعلام نموده و در مصوبه سال ۱۳۶۹ خود نیز ورود افراد وابسته به یکی از فرقه‌های پیرو یک عقیده مذهبی خاص را به دانشگاهها ممنوع اعلام کرده است. بر این اساس در فرمهای تقاضای ثبت نام در کنکور دانشگاهها از جمله مشخصاتی که داوطلب می‌بایست تعیین کند نوع دین بود که در برابر

سؤال مربوط به دین منحصرأ می‌بایست یکی از ادیان اسلام، مسیحی، زرتشتی و یا یهودی را مشخص کند و اگر عنوان مذهبی دیگری را برای خود انتخاب می‌کرد طبعاً نمی‌توانست به کنکور راه یابد.

پس از مطرح شدن شکایت در کمیته معاهدات و توصیه‌های یونسکو، سازمان سنجش قاعدتاً با موافقت و تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی، سوال از دین داوطلب را در تقاضای ثبت نام برداشته و به جای آن از معارف دینی که می‌خواهد امتحان بدهد سؤال شده است که

البته در این مورد صرف نظر از اینکه داوطلب چه دین و عقیده مذهبی داشته باشد فقط باید مشخص کند که به معارف دین اسلام، یا یهودی یا زرتشتی و یا مسیحی می‌خواهد امتحان دهد. هم اکنون در فرم تقاضای ثبت نام کنکور سال ۱۳۸۳ که منتشر شده در ردیف ۶ به جای سؤال از دین آمده است: «چنانچه به سؤالات معارف غیراسلام پاسخ می‌دهید آن را مشخص نمایید: کلیمی، مسیحی، زرتشتی». و این امر به کمیته معاهدات یونسکو نیز منعکس شده است، البته هنوز تغییر و اصلاحی در مصوبه سال ۱۳۶۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی و نیز آیین‌نامه سال ۱۳۶۳ به عمل نیامده است و به هر حال، این بر عهده مقامات تصمیم‌گیر است که با توجه به حکم قانون اساسی، و تعهد بین‌المللی تصمیم قانونی متناسبی اتخاذ نمایند.

۱-۲-۴- دولت ایران هم اعلامیه جهانی حقوق بشر را امضا کرده و هم دو میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را تصویب کرده و خود را به اجرای مفاد آنها متعهد ساخته است.

هم در اعلامیه جهانی حقوق بشر و هم در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و هم در اساسنامه یونسکو، آزادی بیان و عقیده و دستیابی به اطلاعات و انتشار آنها برای افراد مورد تأکید قرار گرفته و البته قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول ۲۳ و ۲۴ و

۱۷۵^(۱۲) آزادی عقیده و بیان و نشر افکار را با قید رعایت موازین اسلام و مصالح عمومی کشور تضمین نموده است، در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق و سایر اسناد بین المللی هم طبعاً برای آزادی بیان و نشر افکار محدودیتهایی که مربوط به نظم عمومی، ملاحظات اخلاقی و رعایت حقوق دیگران می شود پیش بینی شده است. بند ۲ ماده ۲۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر مقرر می دارد: «هر کس در اجرای حقوق و استفاده از آزادیهای خود، فقط تابع محدودیتهایی است که به وسیله قانون منحصراً به منظور تأمین شناسایی و مراعات حقوق و آزادیهای دیگران و برای رعایت مقتضیات صحیح اخلاقی و نظم عمومی و رفاه همگانی، در شرایط یک جامعه دموکراتیک وضع شده است».

و بند ۳ ماده ۱۹ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی با اشاره به حق آزادی بیان و تحصیل و اشاعه اطلاعات و افکار مندرج در بند ۲ ماده مزبور می گوید: «اعمال حقوق مذکور در بند ۲ این ماده مستلزم حقوق و مسئولیتهای خاصی است و لذا ممکن است تابع محدودیتهای معینی بشود که در قانون تصریح شده و برای امور ذیل ضرورت داشته باشد:

الف- احترام حقوق یا حیثیت دیگران؛

ب- حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی».

نکته ای که در این زمینه تذکر آن را ضروری

می دانم این است که در برخورد با افراد و اتباع کشور از سوی دستگاههای امنیتی و انتظامی و قضایی در ارتباط با بیان شفاهی یا کتبی مطالب و نشر افکار و اندیشه ها به لحاظ مغایرت آنها با مصالح عمومی و یا نظم جامعه و موازین اخلاقی و امثال آن و جرم دانستن عمل و تحت پیگرد قرار دادن باید دقت کامل در درجه اول برای حفظ حقوق انسانی و اسلامی شهروندان و در درجه دوم برای نشان دادن پای بندی به تعهدات ناشی از قانون اساسی و اسناد بین المللی صورت گیرد، به ویژه وقتی دستگاه قضایی وارد عمل می شود و انجام وظیفه می کند و قرار و حکمی صادر می نماید، باید تصمیماتش بسیار سنجیده و مستدل و قابل توجیه باشد، چنان که می دانیم طبق ماده ۱۴ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی حتی در مواردی که جلسات دادگاه به لحاظ رعایت اخلاق حسنه و نظم عمومی و امنیت ملی بنا به تصمیم دادگاه غیر علنی برگزار می شود، حکم صادره چه در امر کیفری و چه در امر مدنی، علنی خواهد بود مگر در مورد اختلاف زناشویی و مصلحت صغار. بنابراین تصمیم دادگاه و مبانی آن، به هر حال در معرض دید و ارزیابی عموم و به ویژه صاحب نظران قرار می گیرد.

متأسفانه ضعفهای زیادی در این زمینه وجود دارد و گوش شنوایی می خواهد که گزارشهای خیرخواهانه را بشنود و در مقام اصلاح امر

برآید و رضایت خالق و احترام مخلوق را برای نظام حکومتی خود به دست آورد. به همین مقدار اکتفا می‌کنیم که: العاقل یکفیه الاشارة.

۳-۱-۴- به هر حال جمهوری اسلامی ایران مانند بسیاری از دولتهای دیگر به لحاظ عضویت در بسیاری از اسناد و ارگانهای بین‌المللی و تعهداتی که برای خود ایجاد کرده با نهادهای مختلف حقوق بشری سازمان ملل سر و کار دارد، اگر از قطعنامه کمیسیون حقوق بشر فراغت پیدا می‌کند هم زمان موضوع مشابهی در کمیته یونسکو مطرح می‌شود و چند روزی دیگر در کمیته استاندارد سازمان بین‌المللی کار باید حاضر شود و پاسخگو باشد. و بعد از آنها قاعدتاً نوبت حضور و پاسخگویی در یکی از نهادهای معاهده‌ای که باید گزارش چگونگی اجراء معاهده را بدهد مانند کمیته حقوق بشر و کمیته حقوق کودک و... فرامی‌رسد در آینده‌ای نزدیک مجمع عمومی سازمان ملل و کمیته سوم آن کار خود را آغاز و بحث حقوق بشری خود را مطرح می‌نمایند که به هر حال، ایران هم مطرح خواهد بود. با وجودی که سالها است این درگیریها وجود دارد و جلسات مختلفی نیز با توجه به موقعیت پیش آمده و شدت و ضعف فشارهای بین‌المللی برای هماهنگی لازم به وجود آمده است، همچنان مشکلات و ناهماهنگی و ضعفهای زیادی برای حضور صحیح و مؤثر و مناسب با شأن یک نظام

پانوشته‌ها

- ۱- UNESCO. PARIS 2004, BASICTEXTS همان، صفحه ۷ و ۲۰۱.
- ۲- همان، صفحه ۲۱۳ تا ۲۱۸.
- ۳- صفحه ۱۰ و ۱۱
- THE EXECUTIVE BOARD OF UNESCO/ 2004 EDITION
- ۴- همان، صفحه ۱۵ و ۱۶.
- ۵- برای اطلاع بیشتر از ارکان و وظایف یونسکو رجوع شود به کتاب سبز: «یونسکو» از انتشارات دفتر مطالعات سیاسی وزارت امور خارجه چاپ اول ۱۳۸۲.
- ۶- بنگرید مجموعه قوانین سال ۱۳۴۶ صفحه ۳۳۸ به نقل از روزنامه رسمی شماره: ۶۷۳۷-۴۷۷۲۱.
- ۷- پیشین، صفحه ۱۶.
- THE EXECUTIVE BOARD OF UNESCO.
- ۸- همان، صفحه ۱۸.
- ۹- همان، صفحه ۶۳-۶۲.
- ۱۰- همان، صفحه ۷۰-۶۶.
- ۱۱- مستخرج از سایت اینترنتی یونسکو
- SEC.CR@UNESCO. ORG
- ۱۲- اصل ۲۳ قانون اساسی: «تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کس رانمی‌تواند به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد».
- اصل ۲۴: «نشریات و مطبوعات در بیان مطالب، آزادند مگر آنکه منحل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشند...».
- اصل ۱۷۵: «در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین شود».